

PIZTIAK ETA ABEREAK

Irakurle! Margo Ederdun Entziklopedia'ri jarraituz, orain asten dogun irakurgai arlo onetan, leiotxu bat zabaldu nai dautzugu, piztiak geroago ta obeto ezagutu ta maitatu dagiguzan.

Atsegin izaten jaku egaz doan txoriaren izena jakitea, euskerazko izena euki ba'dauko, edo gabontza ta mozoilloa bereizten jakitea, edo basa-erlea ezagutzea edo sasian dagoan txori-abia aurkitzea.

Geroago ta aundiagoa da gure mundu onetan piztiak eta abereak ezagutu-bearra, kaleetan bizi garalako eta sarritan gure gaztetxuak ez dabe jakiten esnea edo arrautzea nondik datorren.

Egunen batean iparraldeko "taiga" deritxon baso-baltzera joateko aukerea izango dozu, edo elefanteak bizi diran Afrika'ra, edo Ameriketako oian aundieta-ra... Ango pizti ta abereen bizi-iztia, zoologia, apur bat ezagutzea ondo etorriko jatzu.

Landarak naiz piztiak naiz gizakiak batera daukagu gauza arrigarri bat ioñarrian: bizia.

Iñok ez daki nondik eta zelan sortu dan bizia. Iñok ez dau sekula euki izaki bizi bat egiteko almenik, ez eta azia egitekorik be. Orain milloika urteak dirala itxas-basterren baten agertu zan miraria da bizia. Zelan ez sinistu munduaren aurrerapide txologarri orretan Jainko Egillearen eskua agiri dala?

Iñori ez jotorko burura arrain bateri uleak ipintea edo txoriari ezkatak jartzea edo bildotsaren gorputza lumaz jaztea. Ba-dakigu pizti bakoitxa zelan jazten dauan izadiak.

Dana dala, gitxi da pizti eta aberei buruz dakiguna.

Milloi bat geiago ei dira pizti-motak eta asko euren sailletan ipiñita dagoz. Gaiñera azur arri biurtuetan (fosiletan) piztien edestia agertzen da. Kizkin edo zelula bakarrek asko, izate argalekoak, azur bagekoak ziran, gero arraiñak agertu ziran, gero narraztiak, geroago ugatz edo errodunak. Eta azkenean, orain milloi-pare bat urte-edo, gizokia.

Mundu onetako piztirik txikienak ezin doguz ikusi gure begiakaz. Len-biziak edo protozooak dira oneik eta edonon aurkitzen dira: lupatzen naiz ur-geldian naiz ibaietan eta orreixek dira abererik aundiena dogun balearen janari.

Piztien artean ez dago alkarren antz aundirik, esaterako balea, sagua, jirafa samaluzea, ez dira antzekoak baiña ugatz edo errapedunak dira guztiak, arrautzarik egiten ez dabenak, amak ume biziak erditzen ditu eta gero esnez janaritu.

Len aundiagoak ziran errape edo ugatzdunak, gaur txikiago birtu jakuz eta gaur berton be pizti bardiñak, non dan, ez dauke aundiera bardiña: Mastodonteak elefantea itzi dausku.

Irlanda'n egoan antziñako oreiñak 1,80 m'ko aundierea eukan eta 3,50 m. zabalerako adarrak. Baiña ilzan.

Ugatz edo errapedun piztiok sailkatzeko, izadi-zale jakintsuak piztien oiñai, ibilkereari, uleari, adarrai eta agiñai so-egiten dautse: Artzak ioña oso-osoan ipinten dau lurrean, katua, oster beatzen gaiñean ibiltan da, zaldiak oinburua ipinten dau lurrean. Orrelan ba, artza oin-azpikaria da, katua beatzkaria, zaldia atzazalkaria...

Ugatzun guztiak narru lodikoak dira, ule bigunez edo gogorrez sendotua. Toki otzetan ule geiago eukiten dabe.

Narruaren margoa be aldatu egiten da bizilekuaren edo kuntzearen edo adiñaren erara.

Jakintsuak ugatzunen agiñai be begiratzen dautse taldeak egiteko.

Txori musturduna Australia'tik Anglanderrira bialdu ebenean, jakin nai izan zan mustur ori ezarria ez ete zan. Ez, izate bizia zan, arrautzak egiten ebazana, baiña bere umeai bularra emon be egiten eutsen. Aatearen musturra, satorraren ulea, igeridunen oiñak, baiña atzeko anketatik pozoia botatzen dau. Ori da zulo-bakarduna, uretan naiz leorrean bizi leitekena, zuloetan abia egiten dauana, eta umeai arrak eta mozo-roak jateko emoten dautsezena.

Mustur mee eta luzedun zaldizkia gabaz ibiltan da, iñurriak jakoz atsegin eta kirikolatzaren antza dauko, onen antzera biribilkatu be egiten dala. Au be arrautzaduna izan arren, umeai bularra emoten dautse.

Abere bi oneik motzak dira baiña gizonarengana eltzen dan kate orretan eraztun edo mailla bat dira.

**MARGO EDERDUN ENTZIKLOPEDIA'tik
OLAZAR'tar Martin'ek moldatua**